

МОВОЗНАВСТВО ТА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161.2(038)

Леся ЗАВОДНА,
методист кабінету редакційно-видавничої діяльності
Рівненського ОІППО, магістр філології

НЕ БІЙМОСЬ ЗАГЛЯДАТИ У СЛОВНИК ... (за словником фразеологізмів «Мовою бестселерів: сучасний словник живої мови» Тараса Берези)

Стаття присвячена доробку «Авторської кухні словників», що є проектом львівського видавництва «Апріорі». Особлива увага звертається на найновіше видання – «Мовою бестселерів: сучасний словник живої мови» (2017 р.), яке розкриває фразеологічне багатство української мови. Охарактеризовано форму, зміст, основні структурні елементи словника.

Ключові слова: словник, фразеологізми, усталені та оказійні вислови.

Статья посвящена изданиям «Авторской кухни словарей», являющейся проектом львовского издательства «Априори». Особое внимание обращается на новое издание – «Языком бестселлеров: современный словарь живого языка» (2017 р.), которое раскрывает фразеологическое богатство украинского языка. Дана характеристика форме, содержанию, основным структурным элементам словаря.

Ключевые слова: словарь, фразеологизмы, устойчивые и окказийные выражения.

The article deals with the edition of «Author's Kitchen of Dictionaries», which is a publishing project of the Lviv publishing house «Apriori». Particular attention is paid to the latest edition – «The language of bestsellers: modern vocabulary of living language» (2017), which reveals the phraseological richness of the Ukrainian language. It has been characterized form, content and main structural elements of the dictionary.

Key words: vocabulary, phraseologisms, established and occasional phrases.

Словники – музеї слів,
у них місце і для старого,
і для нового слова знайдеться.
Степан Пушик

Анатоль Франс, французький прозаїк, літературний критик, лауреат Нобелівської премії з літератури, називав словники «всесвітом, розташованим у алфавітному порядку». І з цим важко не погодитися.

Словники виходять далеко за межі власне мовознавчого або іншого вузькофахового призначення, через що їх ще називають «супутниками цивілізації». Кожен успішно виконаний у науковому відношенні словник є не лише свідченням певного етапу або періоду в розвитку мови окремого народу,

багатства й розмаїття її лексичних запасів, а й своєрідним відображенням соціально-економічного, культурно-освітнього й науково-технічного рівня суспільства загалом.

«Створення словника – титанічна праця, що потребує не лише таланту і натхнення, а й глибоких спеціальних знань. Найкращі, найавторитетніші словники, як відомо, скомпоновані високоосвіченими особами з відмінною філологічною підготовкою, найчастіше – фахівцями-лінгвістами. Абсолютна їх більшість була обдарована тонким чуттям краси слова, семантики лексеми, фразеологізму. Вони з пошаною ставилися до попередників, глибоко поважали працю колег» [10]. Свідчення цьому – слова українського мовознавця і педагога І. Ковалика: «Для того, щоб бути добрим лексикографом, необхідно бути всім одночасно: і етимологом, і лексикологом, і фразеологом, і істориком мови, мати знання з історії народу, культури, економіки, різноманітних галузей знань. ... Лексикограф повинен чи навіть зобов'язаний мати мовне чуття, знати, де і що треба прочитати для того, щоб зробити словник найбільш досконалим» [11]. Професора І. Ковалика доповнює видатний лінгвіст, філолог-енциклопедист В. Виноградов: «Укладання словників неможливе без встановлення й кодифікації орфографічних, лексичних, стилістичних норм відповідної літературної мови. ... Воно повинно спиратися не лише на зразкове практичне знання цієї мови у всіх її жанрово-стильових різновидах та інколи й діалектів, а й на глибоке наукове розуміння структури цієї мови, законів її розвитку» [9].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Українській лексикографії є ким і чим пишати. Так, значний внесок у вітчизняне словникарство зробили І. Білодід, А. Бурячок, Н. Бутенко, Б. Грінченко, В. Ващенко, П. Горещкий, Д. Гринчишин, П. Житецький, М. Калинович, А. Капелюшний, Є. Карпіловська, Д. Квеселевич, І. Кириченко, М. Комаров, О. Курило, В. Лучик, О. Пономарів, О. Потєбня, В. Русанівський, О. Сербенська, Л. Скрипник, К. Тищенко та багато інших видатних науковців.

Стосовно сучасних лексикографів, то варто згадати Н. Зубець, у працях якої висвітлено актуальні питання та найголовніші поняття сучасного словникарства, проаналізовано новітні словники; О. Кровицьку, яка приділяє увагу історичній та навчальній лексикографії, зокрема характеризує матеріали до словників компліментів та сучасного молодіжного сленгу;

О. Демську, що розмежує поняття теоретичної та практичної лексикографії, визначає їхній статус, інформує про основні компоненти словника та інновації у цій галузі.

Десять років на ниві словникарства трудиться львівський мовознавець, укладач словників та посібників Тарас Береза. Саме його найновішому, винятковому фразеологічному виданню «Мовою бестселерів: сучасний словник живої мови» присвячуємо нашу статтю.

Мета нашої розвідки – охарактеризувати форму, зміст, основні структурні елементи словника фразеологізмів Тараса Берези «Мовою бестселерів: сучасний словник живої мови».

Виклад основного матеріалу. 20 серпня 1627 року побачив світ перший словник української мови «Лексіконъ славеннороскій і имень тълкованіє» Памви Беринди. З того часу минуло майже 400 років, а справа укладання словників не лише не занепадає, а навпаки, її продовжують уже нові покоління українських лексикографів.

Новий час приносить нові віяння, нові думки й нові ідеї. Сьогодні вже годі когось здивувати виходом у світ не те що нового словника, а й нової книги. Однак є ентузіасти своєї справи, які, як не дивно, здивувати спроможні.

Небайдужих до долі рідної мови, її чистоти й неповторності об'єднала «Авторська кухня словників» Тараса Берези, що є проектом львівського видавництва «Апріорі».

Що ж таке «Авторська кухня словників»? Це – новий, креативний підхід до створення сучасних видань, які пропагують вишукану українську мову, сміливі новаторські ідеї та неповторні, несхожі на інші видання, що не залишають байдужими читачів будь-якого віку, допомагають розширити не лише словниковий запас, а й світогляд, а ще – це неймовірно «мовні смаколики», гарна поліграфія та неповторний дизайн...

«Авторська кухня словників» збагатила українську лексикографію такими унікальними виданнями, як: «Так кажуть. Перший україно-англійський англо-український електронний словник народної мудрості» (2010) [12]; «Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів» (2011) [7]; «Сучасний англо-український словник живої мови» (2012) [2]; «Словник англо-український навчальний до сніданку «Поласуймо англійською!» (2010) [1]; «Мова – не калька: патріотичний словник гарної української мови «Говорімо гарно!» (2014) [5]; «Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови» (2015) [4]; «Слова, що нас збагачують: словник вишуканої української мови» (2013) [3].

Свого часу в статті «Що простіше, то складніше» Оксани Тищенко, кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника Інституту української мови НАН України, було представлено рецензію на словник «Авторської кухні словників» «Мова – не калька». У ній авторка, зокрема, зазначила: «І досі, як і багато десятиліть тому, українське живе мовлення потерпає від засилля чужизмів, калюк (як на лексичному, так і на синтаксичному рівнях), від порушень норм літературного словотворення й слововживання, від невиправданого, а подеколи й злочинного відтинання від питомих джерел. Ще й досі ми чуємо класичні порушення мовних норм, з якими боролися не одне десятиліття. Саме тому поява словника «Мова – не калька», презентація якого відбулася

16 вересня 2014 року в Києві, – закономірна, актуальна й багатонадійна подія» [13].

З того часу минуло трохи більше трьох років, проте «Авторська кухня словників» Тараса Берези не зупинилася на досягнутому і спільно із львівським видавництвом «Апріорі» випустила у світ нові «мовні смаколики», якими активно послуговуються всі, хто прагне до самовдосконалення і кому не байдужа доля рідної мови.

У цій розвідці звертаємо увагу на найновіше видання, яке вийшло друком у 2017 році, – «Мовою бестселерів: сучасний словник живої мови» [6], де представлено фразеологічне багатство нашої мови. Автор, Тарас Береза, опрацював близько 3 000 установлених і оказійних висловів української та світової літератури, аби занурити нас, читачів, у безмежний океан фразеологізмів.

Звернемо увагу на форму й зміст, основні структурні елементи видання, а також проаналізуємо його практичну доцільність і здатність вирішувати ті завдання, що покладені на нього з мовної точки зору.

Отже, словник включає такі основні структурні елементи: анотацію; передмову «Дружні вітання добродіям-читачам!»; уваги та зауваги; словниковий блок (2933 колоритні вислови); перелік опрацьованих джерел; гніздовий покажчик; покажчик.

В анотації та передмові автор, зауважуючи, що «...кожен носій нашої живої мови має право, ба навіть обов'язок, досліджувати витоки слів та висловів, а вже на цьому підґрунті дошукувати щось своє, творити власні (авторські) інтерпретації» [6, с. 3], має велике сподівання, що читач із головою «зануриться у безмежний океан фразеологізмів, наснажитьесь кожним висловом та словом цього ювілейного видання, а прочитане тут заохотить дізнатися більше та глибше запізнати витоки нашої мовної самобутності» [6, с. 5].

Звертаючись до читача в увагах та заувагах, укладач зазначає: «Подаю кожну словникову одиницю в доконаному або недоконаному виді, з додатком або без нього. Кожна словникова одиниця обов'язково містить визначення, контекстуальний приклад вжитку та реквізити цитованого джерела, а саме: прізвище, ім'я або ініціали автора, назву твору, прізвище та ініціали перекладача (якщо твір перекладний), а також номер цитованої сторінки (що, до речі, представлено, не в кожному словнику), наприклад:

Братися за старе (продовжувати колись розпочату справу).

По всій Україні п'ятий рік панує розгардіяш і отаманське свавілля, яке занепастило не один добрий намір. Усі погоджуються, що далі так працювати не можна, але знов і знов беруться за старе.

(Василь Шкляр. Залишенець. Чорний ворон, с. 187).

Для зручності користування словником та з метою уникнення помилок деякі слова подаються з наголосом:

Стати в чималі копійчку кому (надто дорого обійтися комусь).

Судове засідання тривало майже цілий день, і Сара погодилася прийняти мене увечері, щоб, як вона сама сказала, «поскаржитися та пожертви». На зрозумілу мову це перекладається таким чином: спочатку я заходжу до неї десь на годину, а потім ми йдемо разом до ресторану – на її розсуд. Я призначаю, і моя щедрість стане мені в чималі копійчку. (Дж. Паттерсон, Г. Рафен. Виклик; пер. з англ. В. Горбатюк, с. 244).

Тарас Береза передусім зосередив увагу на загальноживаних фразеологізмах, якими широкий український загал користується якщо не щоденно, то достатньо часто. Зокрема, читачам запропоновано «фразеологізми та фразеологічні сполучення, що трапляються кожній людині в різних сферах життя та побуту. Крім того, «у словнику переплелися вислови з різними відтінками, серед яких: формальні, іронічні, жартівливі, навіть зневажливі, а також молодіжний сленг» [6, с. 5].

Часове охоплення та географія Словника – правдиво безмежні: від першого англійського роману «Робінзон Крузо», написаного Даніелем Дефо ще у далекому 1719 році, до найсвіжіших бестселерів української та світової літератури 2017 року. Левова частка опрацьованого матеріалу – визнана світом класика, що разом є улюбленими п'єсами та кінострічками» [6, с. 7].

«Зважаючи на численні перевидання окремих творів різними видавництвами у різні роки та на відмінності у написанні ініціалів окремих письменників, у словнику збережено єдиний правопис таких імен та прізвищ авторів: *Агата Крісті, Артур Конан Дойл, Гарлан Кобен, Генрі Райдер Гагаро, Герберт Джордж Веллс, Габріель Гарсія Маркес, Даніель Дефо, Еріх Марія Ремарк, Ернест Хемінгуей, Жюль Верн, Коллін Мак-Каллоу, Оскар Вайльд, Пауло Коельйо, Роберт Луїс Стівенсон, Чарльз Діккенс*» [6, с. 8].

Таким чином, словник включає «близько 600 творів художньої літератури майстрів художнього пера з найрізноманітніших куточків світу, зокрема короткі історії, легенди, оповідки, новели, повісті, п'єси, романи» [6, с. 6]. Зважаючи на це, можемо лише уявити, який величезний обсяг літератури (переважно сучасної, останніх трьох років видання) опрацьовано автором, що й робить це ювілейне видання «правдивим сучасним бестселером»!

Наприкінці словника представлено перелік опрацьованих джерел та використаної літератури (зокрема українську та світову добірки) і гніздовий покажчик, призначений для швидкого та зручного пошуку потрібного вислову, а також перевірки себе на знання фразеологічного багатства рідної мови. У гніздовому покажчику наведено вислови, що містять опорне (ключове) слово-іменник, як-от:

Обличчя

З кам'яним обличчям; Зберегти обличчя; Людина двох облич; Набігає тінь на обличчя.

Час

Витримати іспит часом; Від початку часів; За якусь часину; Крокувати у ногу з часом; На часінку; По довгому часі; По малій часині; Скільки води сплило з того часу; Хтозна з яких часів.

Сподіваємося, що не лише матеріал словника загалом, а й гніздового покажчика зокрема стане в нагоді вчителям-філологам, аби організувати цікаву, захоплюючу роботу зі словами на уроках рідної мови.

Необхідною та корисною частиною, на нашу думку, є покажчик, де в алфавітному порядку представлено всі фразеологічні одиниці, які вміщує словник. Це допоможе читачеві легко віднайти потрібне слово чи вираз.

Отже, представлений фразеологічний словник відповідає всім вимогам щодо видань такого типу (словник – книга, в якій в алфавітному чи тематичному порядку подано слова, словосполучення, фрази, терміни, імена, знаки якоїсь мови, доповнені відповідними довідковими даними [8, с. 1149]). За задумом словник потрібний, цікавий, пізнавальний,

спонукає до роздумів, адже «те, що ми не знаємо про існування питомих українських слів та висловів у рідній мові, ще не означає, що їх у ній немає» [5].

Висновки. Чи стане видання «Мовою бестселерів: словник живої мови» настільною книгою не лише для українців, а всіх, хто прагне пізнати глибини української мови, торкнутися її джерел, покаже час, але вже сьогодні можна з упевненістю сказати, що він буде гідним продовженням відомих праць українських лексикографів та, без сумніву, збагатить наше словникарство, доведе, що на сучасному етапі справу створення словників продовжують талановиті й неординарні науковці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Береза Т. Словник англійсько-український навчальний до сніданку «Поласуймо англійською!». – Львів : Априорі, 2013. – 432 с.
2. Береза Т. Сучасний англо-український словник живої мови / Т. А. Береза. – Львів : Априорі, 2012. – 400 с.
3. Береза Т. Слова, що нас збагачують: словник вишуканої української мови / Т. Береза. – Львів : Априорі, 2016. – 384 с.
4. Береза Т. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови / Т. Береза. – Львів : Априорі, 2015. – 420 с.
5. Береза Т. Мова – не калька: словник української мови / Т. Береза, І. Зубрицька, Ю. Зелений. – Львів : Априорі, 2014. – 563 с.
6. Береза Т. Мовою бестселерів: сучасний словник живої мови / Т. Береза. – Львів : Априорі, 2017. – 800 с.
7. Береза Т. Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів / авт.-уклад. : Т. А. Береза, Л. М. Коцюк, О. С. Кулинський. – Львів : БаК, 2011. – 400 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст]: Близько 170 000 слів та словоспол. / уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
9. Виноградов В. Про перспективи розвитку радянської лексикографії / В. Виноградов // Лексикографічний бюлетень : зб. наук. праць. – К., 1952.
10. Німчук В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію [Електронний ресурс] / В. Німчук // Українська мова. – 2012. – №3. – Режим доступу : <https://r2u.org.ua/node/270>.
11. Полюга Л. Проблеми української лексикографії в освітньому процесі / Л. Полюга // Українська мова в освіті : матеріали Всеукр. наук. конф. «Українська мова в освіті». – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 141.
12. Так кажуть. Перший україно-англійський англо-український електронний словник народної мудрості / уклад. : Т. Береза О. Кулинський. – Львів : WebFocus, 2010.
13. Тищенко О. Що простіше, то складніше. Мова – не калька: патріотичний словник гарної української мови «Говорімо гарно!» / О. Тищенко // Українська мова і література в школі. – 2014. – № 8 (118). – С. 59–62.
14. Тарас Береза на Форумі видавців репрезентує англо-український словник живої мови [Електронний ресурс] // ZIK.UA. – Режим доступу : https://zik.ua/news/2012/08/28/taras_bereza_na_forumi_vydavtsiv_reprezentuie_angloukrainskyi_slovnuk_zhyvoi_365749. – Назва з екрана.

Дата надходження до редакції: 12.04.2018 р.